

ВАЛЬДОРФСЬКІ ШКОЛИ: ЗАПИТАННЯ Й ВІДПОВІДІ

ВАЛЬДОРФСЬКІ ШКОЛИ: ЗАПИТАННЯ Й ВІДПОВІДІ

ВАЛЬДОРФСЬКІ ШКОЛИ: ЗАПИТАННЯ Й ВІДПОВІДІ

Київ
«НАІРІ»
2008

УДК 37.013

ББК 74.03

В-16

В підготовці книги були використані матеріали брошур
Waldorf Schools: 32 Questions and Answers
by Wade B. Holland
Children's Book Service, USA, 1993

Переклад з англійської
Наріне Мальцевої

Упорядники:
Наріне Мальцева, Олена Колюхова, Сергій Копил

Обкладинка й оформлення
Марії Коваленко

В-16 Вальдорфські школи: запитання й відповіді —
К.: Вид-во «НАІРІ», 2008. — 236 с.
ISBN 978-966-8838-21-7

Ця книга дає відповіді на запитання, що найчастіше виникають у батьків, які вперше знайомляться з українськими вальдорфськими школами і хотіли б віддати до них своїх дітей. Відповіді супроводжуються вибраними статтями вітчизняних та зарубіжних авторів, що друкувалися в газеті та журналі «Дитина».

ББК 74.03

ISBN 978-966-8838-21-7

© «НАІРІ», 2008

© «Дитина», 1999—2004

Зміст

Від редакції	8
Вступ	9
1. Чим відрізняється вальдорфський дитячий садок від звичайного?	12
2. Як можна визначити готовність дитини до школи?	44
3. Що відрізняє вальдорфську школу від інших шкіл?	68
4. Якою є роль академічного навчання у вальдорфських школах?	76
5. Яка структура педагогічного процесу?	78
6. Якою є загалом навчальна програма основної школи?	80
7. На що опирається вчитель при поданні нового матеріалу?	93
8. Чи згодні ви, що природа дітей залишається незмінною від покоління до покоління?	105
9. Який підхід застосовується при навчанні дітей читанню?	106
10. Чи дійсно метод викладання епохами працює? Хіба діти не забувають те, що вивчили, без постійного повторення?	108
11. Яку роль відіграє мистецтво в навчальній програмі?	109
12. Чому один учитель залишається з класом протягом 7-8 років?	116
13. Які якості повинен мати вальдорфський учитель?	117

14. Чи мають вальдорфські вчителі спеціальну підготовку?	126
15. Яким є підхід до обдарованих та інтелектуально розвинених дітей?	127
16. Як розпізнаються обдарування (таланти), якими може бути наділена дитина?	129
17. Що можна сказати стосовно навчання повільного (нездібного) учня?	130
18. Що можна сказати про домашні завдання, про іспити й про оцінки?	131
19. Яким є ставлення до суперництва (конкуренції)?	142
20. Яка чисельність учнів у класі?	143
21. Чи є у вальдорфських школах різновікові або об'єднані класи?	144
22. Чи «підходять» вальдорфській школі деякі діти більше, ніж інші?	145
23. Як ідуть справи з дітьми, що переходять до вальдорфської школи з іншої школи?	146
24. Чи є проблеми з дисципліною у вальдорфських школах?	152
25. Чи є будь-які відомості про те, як складається подальше життя випускників вальдорфської школи?	163
26. Що являє собою вальдорфський рух?	171
27. Що з антропософії та ідей Р. Штайнера викладають дітям?	180
28. Чи є вальдорфські школи релігійними?	181
29. Яким є механізм управління вальдорфською школою?	183
30. Що таке «евритмія»?	192

31. Яким є ставлення до телебачення та комп'ютерних ігор?	203
32. Чи заохочується участь у школі батьків?	229
33. Чи можуть батьки спостерігати за життям вальдорфського класу?	230
34. Як можна зарахувати дитину до вальдорфської школи?	231

Від редакції

З самого початку розвитку вальдорфської педагогіки в Україні завжди існувала нагальна потреба мати збірку відповідей на типові питання, що виникають у людей, які вперше знайомляться з нею. З 1999 року на ці питання намагалася давати відповіді газета (а з 2003 р. — журнал) «Дитина». З 2005 року наступником журналу стало видавництво «НАІРІ», яке до цього часу видало біля 20 книжок для вчителів та педагогічної спільноти.

Ця книга є практично першим виданням для батьків і тих читачів, хто вперше знайомиться з вальдорфською педагогікою. Основою книги стали дві добре знані в світі брошури, які використовуються у вальдорфських школах Америки та Німеччини і побудовані у формі запитань та відповідей. Ми опрацювали ці матеріали з урахуванням вітчизняного педагогічного досвіду й доповнили їх відповідними статтями з газети (журналу) «Дитина», які за минулі роки встигли стати популярними в колах українських вальдорфських учителів. Сподіваємося, що для шанувальників «Дитини» зустріч зі знайомими авторами та статтями стане приємним подарунком.

Зазначимо, що ця книга не претендує на звання антології з питань вальдорфської педагогіки, а лише окреслює напрямки, в яких варто шукати глибоких відповідей через бесіди з вчителями, вивчення літератури та спостереження за дітьми в повсякденному житті, адже батькам з вальдорфської школи потрібно мати достатньо мужності та мудрості, щоб супроводжувати свою дитину в її розвитку.

Вступ

Кілька сотень вальдорфських шкіл, що існують у світі, мають безпосереднє відношення до освітніх методів ученого, педагога, художника й філософа Рудольфа Штайнера (1861—1925), що народився в Австрії.

Р. Штайнер заснував першу вальдорфську школу в 1919 році у Штутгарті (Німеччина) для дітей робітників фабрики «Вальдорф-Асторія» (звідси назва). У цій школі він на практиці реалізував свій підхід до педагогіки, яка починається з глибокого внутрішнього погляду на дитину: хто вона, як розвивається, чому реагує та чинить саме так, а не інакше.

Унікальність навчальної програми школи полягає в тім, *як* дітей навчають. Засвоєння навчального матеріалу відбувається таким чином: спочатку йде зустріч, згодом вона перетворюється в досвід (переживання), а з досвіду кристалізується поняття (концепція). Сприйняття, відчуття, ідея — три кроки в цьому навчальному процесі, який перебуває в гармонії з природою дитини й задовольняє її потреби.

Вальдорфських учнів навчають визнаючи і пізнаючи їх власний душевний стан, враховуючи фізичний, емоційний і розумовий рівень розвитку в залежності від віку дитини. Уроки — живі й цікаві, вони викликають і стимулюють уяву — усе спрямовується не тільки на розвиток у дітей голови, але також рук і серця.

Вальдорфська освіта забезпечує набуття учнем таких якостей, потрібних йому в дорослому житті, як: самодисципліна, незалежність, володіння аналітичними й критичними здібностями, подив красою світу й шана до неї.

**Три основні етапи розвитку
від народження до повноліття**

	Раннє дитинство Від 0 до 6-7 років	Дитинство Від 6-7 до 13-14 років	Отоцтво Від 13-14 до 18-20 років
Основний фізичний розвиток	Голова	Тулуб	Кінцівки
Становлення	Фізичне	Чуттєво-емоційне	Інтелектуальне
Оточення	Домівка (родина)	Суспільство (клас)	Світ
Педагог	Батьки	Класний учитель	Фахівці
Педагогічний підхід	Практичний	Художній	Академічний
Реакція на середовище	Наслідкування	Прийняття авторитету	Пошук правди
Цілі	Побудова фізичного тіла; набуття навичок; закладення основ майбутнього життя	Розвиток емоційної рівноваги; набуття досвіду й тренування почуттів; розвиток здатності думати	Розвиток індивідуальності; майстерність володіння аналітичними й критичними здібностями до міркування; досягнення самодисципліни й незалежності
Перехід	Зміна зубів	Статева зрілість	Дорослішання

«Нашим основним завданням повинен стати розвиток вільної особистості, котра сама зможе визначити мету й напрям свого життя» (Р. Штайнер).

«У дитини, яку розуміють у такий спосіб і якій допомагають розкритися, є надія стати людиною, що дійсно здатна створити собі мету й вибирати напрям життя. Це стає можливим тому, що в дитинстві її сили не були ослаблені, її почуття прекрасного було розвинене, її повага до постійного дослідження й пошуку нових шляхів удосконалення була належним чином підтримана, а її моральний вигляд носить твердий і вільний характер» (Г. Барнес і Л. Натан).

1. Чим відрізняється вальдорфський дитячий садок від звичайного дитячого садка?

Ключем до розуміння специфіки вальдорфського шляху виховання є знання природних закономірностей розвитку людини; на них базуються всі характерні особливості змісту, методів, організаційних форм педагогічного

процесу у вальдорфському дитячому садочку.

При організації виховного процесу визначальним є знання про приклад та наслідування як основний шлях розвитку, виховання та навчання дитини в перші 7 років її життя. Через наслідування дитина вчиться ходити, говорити, мислити, оволодівати згідно свого віку практичними вміннями і навичками, пізнавати навколишній світ.

У дитячому садку через наслідування діти навчаються правильно поводитись під час їжі, грамотно і виразно розмовляти, співати, навчаються навичок гігієни, навичок з самообслуговування, праці. Прикладом для них є діяльність вихователя.

Потрібно зауважити, що дитина наслідує не тільки зовнішні дії людей, які її оточують, але й те, що відбувається в їхньому внутрішньому світі. Вихователь, перебуваючи поруч з дитиною, повинен пам'ятати, що він виховує дитину не своїми настановами, а тим, *що* відчуває і *як* мислить. Таке розуміння надає процесу виховання особливої специфіки; необхідно розглядати педагогічний процес як процес самовиховання вихователя.

1. Які особливості у вальдорфського дитсадка?

Дитина від народження до семи років переважно проявляє себе в світі як істота волі, дії. Така особливість свідчить на користь діяльного напрямку у вихованні та навчанні, який має місце у вальдорфському дитячому садку. Тому важливо, щоб діяльність вихователя була організована особливим способом: вона має бути звернена безпосередньо до волі дитини, тобто викликати в неї бажання, імпульс до наслідування. Останнє може бути реалізоване дитиною у діяльності разом з дорослими або в довільній грі.

Принципово важливо, щоб діяльність дитини мала вільний творчий характер. Такий підхід є конструктивною альтернативою авторитарному вихованню. Необхідно надати дитині можливість багато що пережити самотійно, набути власного досвіду спілкування із світом людей та речей. Небезпека авторитарного педагогічного підходу полягає в тому, що в дітях гасяться їх власні вольові імпульси. Дитина — активна істота, їй необхідний певний простір свободи, де б вона могла проявити свою справжню природу (тут мова не йде про дитячу вседозволеність). Такий підхід до виховання реалізується у дитячому садку перш за все через особливу методику організації дитячої діяльності.

МАНДРІВКА ДОВЖИНОЮ В ДИТИНСТВО

Мар'яна ЧАЙКА (Київ)

«Дитина», №1, 1999

Вся будова дошкільної вальдорфської педагогіки спирається на наступне твердження антропософії: навчання і виховання людини до семи років відбувається через наслідування. Це не догма, а спостереження,

яке для людини, що має досвід спілкування з маленькою дитиною, з першого погляду стає очевидним і не потребує надто глибоких доказів (мета науки про людину — не накопичувати відсторонені від життя понятійні твердження, а дати поштовх самостійно пересвідчитися в їхній істинності шляхом уважного спостереження та через самоаналіз). Приймаючи вищенаведену тезу за аксіому, педагог отримує чітке керівництво до дії, і якщо природним (а отже, найбільш продуктивним) для маленької дитини є навчання через наслідування, то необхідно лише створити всі умови для того, щоб її оточення стало позитивним зразком для наслідування. Усі ж спроби навчати дитину іншим чином (повчанням, настановою — тобто апеляцією до свідомості, — наказом, примусом, «бато́гом» чи «медяником») не лише недоцільні, а й шкідливі для здоров'я, як і все протиприродне. До оточення дитини належать: люди (батьки, вихователі, інші діти) з власними вчинками, почуттями, думками, мовою; предмети зі своїми фізичними властивостями — матеріалом, формою, кольором; простір, в якому перебуває дитина (кімната, ігровий майданчик, ліс, вулиця), з різною кількістю світла, тепла, з власним рельєфом, запахом, порядком розташування предметів. Серед усього цього розмаїття світу дитина виступає як один-єдиний орган відчуття — вона всім єством реагує на будь-які прояви зовнішнього середовища: на тепло чи холод, на інтонацію і силу голосу людей, на казковий образ чи колір ляльки. І всі ці дитячі враження й пов'язані з ними емоції (радість, спокій, стрес) глибоко закарбовуються в фізичному й душевному стані дитини. Наприклад, страх, тривожність, агресія в ранньому дитинстві пригальмовують розвиток фізичних органів, які саме в цей період активно формують-

1. Які особливості у вальдорфського дитсадка?

ся. Ослаблені органи стають причиною безлічі внутрішніх хвороб у дорослому віці. І мало хто здогадується, що коріння цих хвороб — у неправильному вихованні.

З одного боку, дитина безмежно довіряє світу, любить його, з іншого — вона нічого в ньому не вирішує. Оточення дитини є справою турботи (або не-турботи) дорослих. Це вони вирішують — чи дозволити дивитися телевізор, чи купити жувальну гумку, «тамагочі» або комп'ютер, чи навчати дитину основам менеджменту з чотирьох років, чи заспівати колискову, чи піти на прогулянку до лісу тощо. Знання про те, яким чином прояви зовнішнього оточення впливають на внутрішні процеси, можуть допомогти дорослим згармонізувати розвиток дитини, а отже, сприяти розкриттю її потенційних сил і здібностей. Згодом це допоможе вже дорослій людині якнайповніше реалізувати себе у світі, здійснити все те, заради чого вона прийшла на цю землю.

Казка в дитячому садку

Колись кожен з нас був королем чи принцесою, воїном-переможцем або чарівною феєю. Всі ми ставали героями вигаданих історій, в яких лицар на білому коні безстрашно визволяє прекрасну дівчину із зачарованого замку чи драконового лігва. Дитина потребує казки і тому має на неї право.

У дитячому садку казка починається з дверей. Як цікаво зайти до кімнати не через офіційний буденний вхід, а сходами казкового ґанку з дерев'яним дахом і незвичайної форми дверима, крізь веселе жовте скельце яких можна зазирнути досередини (можливо, це ґанок будиночка Білосніжки або Червоної Шапочки?). А якщо ти все-таки наважишся відчинити двері, то одразу

потрапиш у маленький світлий з привітним віконечком передпокій, де тебе зустрінуть казкові птахи, квіти і трави — ти вже у казці. Прочини наступні двері — і вона привітає тебе ніжним, срібним переливом дзвоників: «Доброго ранку! Сьогодні на тебе чекає чудовий день з новими знахідками і відкриттями. Хай щастить!» — і казка зримо чи незримо супроводжуватиме тебе: небо, сонце, птахи, дерева розповідатимуть про себе, маленькі гномики і янголятка радо пограються з тобою, а вихователь обов'язково розкаже нову казкову історію. Вона протягом тижня житиме в кімнаті, щоб добре запізнатися з тобою, стати знайомою і близькою, щоб ти серцем відчув її живу мову, її світлі образи, а можливо, і сам оповів би її мамі або сестричці. І колись ця казка оживе. Вона розташується на невеличкому дерев'яному столику, що накритий легкою прозорою тканиною. Ось лунає знайома пісенька — казка починається. Тканина обережно зникає, і перед очима — чарівний ліс, хатинка або замок, де живуть герої. Тепер ти можеш не лише уявити їх, а й побачити.

На перший погляд, розказати казку просто. Але варто один раз спробувати, і зрозумієш, що для цього потрібен неабиякий талант і, без перебільшення, місяці тренувань. Адже в дитячому садку казку ніколи не читають — вона має бути глибоко осмислена і відчута душею вихователя, а відтак, в оповіді, донесена до дитини — лише тоді казка сприятиме розвитку дитячої душі.

Мова вихователя — це теж зразок для наслідування, а казка для найменших має власні оповідні закони. Юля (одна з виховательок) розповідає її спокійним, рівним голосом, без зайвого драматизму, адже казка — не драматичний твір, а епос, в якому звучить давнина. Мо-

1. Які особливості у вальдорфського дитсадка?

ва казки жива, сповнена цілющими для душі образами, народними висловами, легким гумором, які так полюбляють діти і тому швидко їх схоплюють. Найважливішим для малюка є дія, рух. Тому казка у виконанні Юлі стає динамічною, кожне наступне речення — новий крок до розкриття дії. Яскраві деталі потрібні лише для того, щоб захопити дитину, і їх небагато.

Після щасливого закінчення чарівний ліс знову ховається під прозорим шлейфом, лунає пісня.

Ще кілька хвилин казка тихо звучить у повітрі й дитячих серцях (до речі, традиційні оплески в даному випадку небажані — вони грубо порушують гармонію, створену під час оповіді, руйнують цілющу для дитини атмосферу спокою і роблять казку штучною, нереальною). Казка скінчилася, але вона знову з'явиться у вільній дитячій грі — принцесою чи лицарем стати так просто: варто лише накинути чарівний плащ з кольорової хустини або одягти золоту корону — і вона знову тут. А ще її можна намалювати, скласти про неї пісеньку або вигадати свій кінець. Казка стала ще одним кроком у розвитку фантазії. Фантазії, яка після семи років перетворюється в живе і творче мислення. Немов у казці.

Значення ритмів

*Весь світ, окрім людини, є загадкою,
справжньою світовою загадкою,
а сама людина — її розгадкою.*

Рудольф Штайнер

Людина є частиною космосу, а водночас і справжнім маленьким космосом, в якому живуть і діють макрокосмічні закони. Одним із них є закон повторюваності — ритмічність. Як частинка природи, людське тіло, незалежно від свідомості його носія, прагне зберегти

в собі природний ритм доби, тижня, місячного циклу, року, семиріччя — лише тоді воно залишатиметься здоровим. Дотримання ритмічності в житті є однією з форм допомоги природним силам організму, і особливо актуальним це стає в перші сім років дитини — у час активного формування органів її тіла. Саме тому в побудові, офіційно кажучи, виховної програми вальдорфського дитсадка врахування природних ритмів є принциповим.

Отже, ритм дня дитячої групи будується за аналогією до процесу дихання — де є «вдих», там повинен бути і «видих» — і навпаки. Це означає, що в першій половині дня дитина орієнтована на активне сприйняття всього, що надсилає їй світ — нові враження, немов повітря, «вдихуються» дитячим організмом. Пообідній сон можна порівняти з паузою під час дихання — в ньому дитина відновлює сили і душевно переробляє отримані враження. Після сну вона готова реалізуватися у власній творчій діяльності, образно кажучи, принести світові себе, звільнитись від вражень, трансформуючи їх у власні дії, «видихнути». І наступного ранку знову глибоко «вдихнути» світ. Через це вихователь відповідно організовує заняття. Вранці — традиційне ранкове коло, мистецькі заняття, «райген», «пальчикові» ігри, казка. І хоча ініціатором у цих видах діяльності виступає дорослий, завдяки зазначеній ранковій активності діти займаються із задоволенням і без жодного примусу. У пообідній час «паном» своєї діяльності стає дитина — адже до самого приходу батьків триває вільна гра у приміщенні або на подвір'ї. Тепер вихователь відходить на задній план — не втручається у гру. Він вибирає для себе якесь корисне заняття — шиття, вишивання, розчісування вовни або викладання вовняної карти-

1. Які особливості у вальдорфського дитсадка?

ни сезону, а можливо, догляд за рослинами. Хтось із малюків теж захоче шити чи копати — спрацьовує принцип наслідування.

Тиждень теж має власний ритм. У понеділок — заняття живописом (рослинна акварель на мокрому папері), у вівторок — ліплення з воску. Середа — день занять з евритмії (специфічного вальдорфського мистецтва руху), четвер — день випікання печива. І, нарешті, в п'ятницю — веселі ігри та забави, але вже німецькою мовою.

Ну, а змістом занять керує річний ритм. Весь дитсадківський рік складається з сезонних періодів, так званих епох. Є епоха Урожаю, епоха Михаїла, епоха Адвенту і Різдва, епоха Зимових ігор, епоха Зустрічі весни. Кожна з них має особливі пісні, казки, традиції оформлення кімнати, свій «райген» (хоровод), тобто пов'язану одним сюжетом гру в колі з рухами і піснями. Зі зміною епохи змінюється і стіл сезону. А «епохальною» кульмінацією є Свято, організація якого — справжнє мистецтво. Свято стає визначною подією не лише для кожної дитини, а й для батьків, що частенько є гостями на таких торжествах. Адже справжнє свято не має вікових кордонів, і в кожному з нас завжди живе дитина.

Те, що одну й ту ж казку розказують кілька днів поспіль, або той факт, що перед початком нової діяльності звучить традиційна ритуальна пісенька, присвячена миттю рук, трапезі, прибиранню іграшок чи прогулянці, — також пояснюється користю ритмічних повторів. З іншого боку, тихі звуки знайомої мелодії здатні привернути увагу дітей з не меншим успіхом, ніж зайве напруження голосу та емоцій вихователя.

ЖИТЬ, ИГРАЯ

Ирина ТОКОВАЯ (Киев)

Статья готовилась к изданию
в журнале «Дитина», №58

Когда я в первый раз «случайно» попала в вальдорфский детский сад (а целью моего тогдашнего поиска был и не садик вовсе, а школа для сына), — невероятно обаятельная воспитательница, ответив на все мои вопросы, предложила: «Заходите к нам, посмотрите, у нас сейчас будет... — здесь возникла небольшая заминка, — ну, что-то вроде занятия».

Сейчас, когда мне самой приходится в тысячный раз отвечать на вопрос «какие занятия с детьми вы проводите?», — всегда преодолеваю внутри эту заминку. Есть большой соблазн ответить «никаких» и оставить вопрошающего в неприятном удивлении. Нахожу какие-то компромиссные варианты ответа. Но на вопрос к самой себе «что ты делаешь там в садике с детьми?» — однажды нашла ответ: «живу, играя».

Мы играем. В разное и по-разному.

Взрослые играют осознанно, понимая, как чередовать разные игры, как они действуют на детей, что из этой игры может развиваться в будущем, когда помочь игре, «подбросить дровишек», а когда отойти, не помещать, как вовремя и естественно завершить игру и как сделать весь день или весь год в садике цельной, равновесной, живописной и действительно красивой игрой.

Дети же играют бессознательно (ах, где мои четыре года!). Они подражают всему, что их окружает, и самые важные фигуры в этом окружении — любимые взрослые, сопровождающие их. Дети в своей удивляющей до преклонения способности подражать как будто

Кінець безкоштовного
уривку. Щоби читати
далі, придбайте, будь
ласка, повну версію
книги.